

Haremeyn'deki Belli Başlı Mâbedlerde Yazılı Âyetlere Dâir Mülâhazalar - 2

Yrd. Doç. Dr. Murat SÜLÜN*

II. MESCİD-İ NEBEVÎDEKİ ÂYETLER

Mescid-i Nebevî'deki âyetler, Eski Ravza ve Yeni Ravza olarak iki kısımda ele alınabilir.

2.1. ESKİ RAVZA (Sultan Abdülmecid Devri / 1839-1861)

2.1.1. Türbe-i Nebeviyye / Hücre-i Muattara

(i) Hücre'nin İçi

Türbenin içini veya bu kısmın hâl-i hâzır durumunu aksettiren bir resmini görmek mümkün olmadı; ancak Rifat Paşa'nın verdiği bir resimden¹ Kâbe örtüsüne benzeyen zikzaklı Hücre-i Nebeviyye örtüsünde bir sırada **Kelime-i Tevhîd** bir sırada da **İnnallâhe ve melâiketehû...** (el-Ahzâb 33/56) âyetinin yazılı olduğu görülüyor.

Yine, Mescid-i Nebevî yeni kısım yazılarının hattatı Ali Hüsrevoğlu'dan aldığımız bilgiye göre, içeride kuşakta Ahzâb sûresinin tamamı yazılıdır. Hz. Peygamber'in âile hayâtına dâir âyetleri (meselâ 1-6, 28-40, 50-63, 69-71) ihtivâ eden sûre, aynı zamanda Peygamber'in evi durumunda olan bu makama oldukça uygundur.

(ii) Hücre Örtüleri

Topkapı Sarayı Müzesi'ne kayıtlı örtüler incelendiğinde Hücre'nin de tıpkı Kâbe gibi örtü ve kuşaklarla bezeli olduğu anlaşılıyor.

(a) Örtüler

Sultan İbrahim'e ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/273 envanter numaralı Hücre örtüsü² ile Sultan III. Ahmed'e ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/271 envanter numaralı zikzaklı Hücre örtüsünde³ zikzak şeritlerde **ism-i Celâl**, **ism-i Nebî**, **Kelime-i**

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ İbrahim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn er-rihlâtü'l-Hicâziyye ve'l-hac ve meşâ'irühâ ed-dîniyye muhallâten bi-miâti's-suveri's-şemsiyye*, Kahire 1925, III, 476'daki 187 nolu fotoğraf.

² Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâbeti'l-müşerrefe*, Arapçaya çev. Tahsin Ömer Tahaoglu, İstanbul 1996, s. 116-117.

³ *a.g.e.*, s. 124-25. Bu örtünün üzerine dikilmiş seccâdeye benzer örtü ise Mihrâb-ı Nebevî örtüsü

Tevhîd ve Radıyallâhu ‘an Ebî Bekr ve Ömer ve Osmân ve Alî ve anî’s-sahâbe ecma’în ibârelerine ek olarak **Mâ kâne Muhammedün...** (el-Ahzâb 33/40), **İnnallâhe ve melâiketehû...** (el-Ahzâb 33/56) ve **erselehû bi’l-hüdâ...** (es-Saff 61/9) âyetleri yazılıdır.

(b) Kuşaklar

X/XVI. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 13/1629 envanter numaralı bir kuşakta⁴ **Besmele, Udhlukâ bi-selâmin âminîn** (el-Hicr 15/46), aynı yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/994 envanter numaralı Hücre kuşağında⁵ **Besmele, İnnemâ yürîdullâhu li-yüzhibe ‘ankümü’r-ricse ehle’l-beyt...**⁶ (el-Ahzâb 33/33); XII/XVIII. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/193 ve 194 envanter numaralı Hücre kuşaklarında⁷ **el-Feth sûresinin** ilk 16 âyeti; Sultan I. Abdülhamid’e ait 1189/1775-76 tarihli ve Topkapı Sarayı Müzesi 24/87 envanter numaralı Hücre kuşağında⁸ aynı sûrenin ilk 14 âyeti yazılıdır. Bu âyetler Sultan II. Mahmud’a ait 1229/1813-14 tarihli ve Topkapı Sarayı Müzesi 24/86 envanter numaralı (II. Mahmud’a ait) Hücre kuşağı⁹ ile Sultan Abdülaziz’e ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/84 envanter numaralı bir Hücre kuşağında¹⁰ da yazılıdır.

Sultan III. Selim’e ait 1206/1791-92 tarihli ve Topkapı Sarayı Müzesi 24/87A envanter numaralı Hücre kuşağında¹¹ **el-Feth sûresinin** 5-8. âyetleri, XIII/XIX. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/244 envanter numaralı Hücre kuşağında¹² yine **el-Feth sûresinin** baş tarafı yazılıdır.

Tevbe kapısının örtüsünde¹³ **Ve hüvellezî yakbelü’t-tevbete ‘an ‘ibâdihî ve ya’fû ‘anî’s-seyyiât**¹⁴ (eş-Şûrâ 42/25) âyetinin altında **Kelime-i Tevhîd**, bunun altında da **Âyete’l-kürsî** yazılıdır.

(ii) Hücre’nin Dış Cephesi

Türbenin kible tarafındaki duvarının dış yüzünde, sağdan itibâren sırasıyla üç ayrı çerçeve hâlinde **Yâ eyyühellezîne âmenû lâ terfa’û asvâteküm...**¹⁵ (el-

olup onda da **Yâ eyyühe’n-Nebiyü innâ erselnâke...** (el-Ahzâb 33/45) yazılıdır.

⁴ *a.g.e.*, s. 151.

⁵ *a.g.e.*, s. 152.

⁶ “Allah’ın (bu emirleri vermekten) yegâne maksadı sizden manevî kirleri gidermek ve sizi tertemiz tutmaktır.”

⁷ *a.g.e.*, s. 153.

⁸ *a.g.e.*, s. 155.

⁹ *a.g.e.*, s. 160.

¹⁰ *a.g.e.*, s. 155.

¹¹ *a.g.e.*, s. 156.

¹² *a.g.e.*, s. 162.

¹³ *a.g.e.*, s. 146-47.

¹⁴ “Kullarının tevbelerini kabul eden ve kötülükleri affeden O’dur.”

¹⁵ “Ey îman edenler! Sesinizi Peygamber’in sesinin üzerine çıkarmayın. Birbirinizle bağıra çağıra

Hucurât 49/2), **İnnellezîne yağuddüne asvâtehüm...**¹⁶ (el-Hucurât 49/3), **Mâ kâne Muhammedün...** (el-Ahzâb 33/40) -çok küçük ve biraz yukarıda- **sadakallâhü'l-'azîm**.

İlk iki âyette (49/2, 3) bir mansıba kendi önerdikleri kişiyi tâyin ettirmeye uğraşırken, huzurda Hz. Peygamber'in sesini bastırarak kadar yüksek sesle konuşan birkaç sahabînin dikkati çekilmektedir. İstedikleri kişiyi tâyin ettirmek için müna-kaşa edenlerin Peygamber'in iki sâdık dostu Hz. Ebu Bekr ve Ömer olduğu¹⁷ ve bu iki zâtın Peygamber'in yanibaşında medfun olduğu dikkate alınırsa, bir âyetle hem cemaat sessiz olmaları yönünde uyarılmış hem de bu iki sahabîye telmihte bulunmuş olmaktadır.

Türbenin bu duvarındaki altı pencere pervazında, dörder satır hâlinde **Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammed rasûlullâh sâdiku'l-va'di'l-emîn** (tam ortada kalan tek pervazda ise yine 4 satır olmakla birlikte, bu iki ibâre karşılıklı değil, alt alta), bunların üzerinde de **yâ Allah yâ Muhammed**¹⁸ ibâreleri yazılıdır.

Bunların sağ ve solundaki sütunlarda, bir bedevînin Peygamber türbesinin önünde hislerine tercümân olan şu şiiri yazılıdır:

Yâ hayra men düfînet fi'l-kâ'i a'zumuhû / fe-tâbe min tâbihinne'l-kâ'u
ve'l-ekemu
Nefsi'l-fidâu li-kabrin ente sâkinühû / fi-hi'l-'ifâfü ve fi-hi'l-cûdu ve'l-
keremu¹⁹

konuştuğunuz gibi onunla da konuşmaya kalkmayın; yoksa yaptıklarınız boşa giderir de haberinizi bile olmaz!"

Bu çerçevenin üzerindeki nispeten eski ve estetik düzeyi zayıf olan sülüs yazıda: **nebiyyün 'azîmün hulukuhu el-huluk / ellezî lehû 'azzame'r-Rahmânü fi seyyidi'l-kütüb** : "Ahlâkı: kitapların efendisinde Rahmân'ın yüceltiği ahlâk olan büyük peygamber" ibâresi mevcuttur.

¹⁶ "Allah'ın elçisinin yanında seslerini alçaltanlar(a gelince) böyleleri, gönüllerindeki saygı ve dikkati, Allah'ın zaten bildiği kimselerdir. Bunları, mağfiretin yanı sıra büyük de bir mükâfat bekliyor."

¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, İstanbul 1987, ilgili âyet hk.; Celâleddin es-Suyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Dimaşk 1987, s. 267 (Her ikisi de Buhârî'den naklen veriyor).

¹⁸ Ancak, Türkiye'de bir çok evin duvarını süsleyen Ravza fotoğrafları (Ayrıca, Stewart, s. 52) ibâresi açık-seçik gözüktürken, 2003 Ağustos'undaki ziyaretimiz sırasında : "Muhammed" in ustalıkla değiştirilmiş olduğunu farkettilik: Önce, 'dal'dan önce 'mim' yerine iki nokta olduğu gözümüze çarptı; buna bir mânâ veremedik; daha önce fotoğraflarda 'i' açıkça görüp şartlanmış olmalıydık; ancak dikkatle bakınca, 'mim'in kaldırılıp yerine 'yâ' konulduğunu, 'hâ'nın 'cim'e çevrilip altına nokta konulduğunu, yani 'in : "Mecîd"e dönüştürüldüğünü anladık. Bunun sebebi de besbelli ki bizler gibi bir fânî olan Hz. Peygamber'in, dua ve yakarıyla "Ey Muhammed!" diye çağrılmasının sakıncalı olduğu görüşüydü; böyle bir niyetle, sadece Allah'a yakarılabilir. Ancak yazısının dikkat çekmeyecek şekilde değiştirilmesi gerekiyordu; bunun için de Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnâsından, şekil itibarı ile 'e en yakın olan seçilmiş ve böylece Allah'a yakarılması sağlanmış, söz konusu sakınca ortadan kalkmıştı.

¹⁹ Sen ey kemikleri bu toprağa gömülenlerin en hayırlısı; bunların hoş kokusundan toprağın ve

Şebekenin ortasında giriş kısmının üstünde I. Ahmed tarafından “hubb-i hâlis” ile hediye edilen h. 1026 tarihli gümüş şebeke:

Ana metin: **Besmele, Nebbi' 'ibâdî ennî ene'l-Ğafûru'r-Rahîm** (el-Hicr 15/49), **Yâ eyyühe'n-Nebiyü innâ... fadlen kebîrâ**²⁰ (el-Ahzâb 33/45-47), **Allâhümme yâ Rahmânu yâ Rahîm! Bi-câhi hâze'n-Nebiyi'l-kerîm iğfir li-'abdike'l-münkâd li-ahkâmi şerî'ati Habîbîke'l-'azîm es-Sultân Ahmed b. es-Sultân Mehmed...b. es-Sultân Osmân ve'nsurhu nasran 'azizâ veftah lehû fethan mübînâ:** “Ey benim Rahmân, Rahîm Allahım! Şu peygamber-i azîmüştânın makamı hürmetine, saygıdeğer habibinin dininin hükümlerine uyan kulun Sultan Osman oğlu ... Sultan Mehmed oğlu Sultan Ahmed'i bağışla; ona şerefli bir zafer ve feth-i mübîn ihsân et.” **Kelime-i şehâdet, Kelime-i Tevhîd;**

Metnin kenarlarında -dikey olarak- : (i) **Kâlellâhu teâlâ: yâ eyyühe'n-Nebiyü innâ erselnâke şâhiden... fadlen kebîrâ** (el-Ahzâb 33/45-47) **sadakallâhü'l-'azîm;** (ii) **Kâlellâhu teâlâ ve seyücennebûhe'l-etkallezî yü'tî mâlehû yetezekkâ... yerdâ**²¹ (el-Leyl 92/17-21) **sadakallâhü'l-'azîm ve sadaka Rasûlühü'l-kerîm** ibâreleri mavcuttur.

Hz. Peygamber'in gönderiliş gâyesini bildiren âyetlere ek olarak Allah'ınengin rahmetini vurgulayan âyetler, Ravza'nın önünde dua edenlere başlanacaklarını müjdelemektedir. Son âyet ise, İslâm'ın yeni doğduğu, müslümanların fakir ve zayıflardan oluştuğu bir devirde malını cömertçe infâk eden Hz. Ebu Bekr hakkında nâzil olması²² hasebiyle Ebu Bekr'in medfûn bulunduğu bu makama son derece uygundur.

Hücre-i Muattara'nın arka cephesi; sağ ve sol sütunlarda sırasıyla, her ikisi de kare formunda ve satrançlı kûfî şeklinde **Nasrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîne** (yâ Muhammed ilâveli. es-Saff 61/13) / **İnnallâhe ve melâiketehû...** (el-Ahzâb 33/56) âyetleri bulunmaktadır.

Sağdakinin 1.5 m. yukarısında Abdullah Zühdi Efendi'ye ait bir levhada: **Ve sîkallezîne'ttekav Rabbehüm...**²³ (ez-Zümer 39/73) âyeti yer almaktadır.

mekânın mis gibi koktuğu! Canım fedâ olsun senin sâkini olduğun bir kabre; çünkü şifa da burda, ikram da cömertlik de.

²⁰ “Ey Peygamber! Şuna emin ol ki biz seni ancak bir model, müjdecî, uyarıcı ve, kendisinin izniyle Allah'a çağırın ışık saçan bir kandil olarak göndermiş bulunuyoruz. Allah tarafından gelecek büyük bir ihsânın kendilerini beklediğini müminlere müjdele.”

²¹ “Dikkatli hareket eden ve malını, arınmak için verenler uzaklaştırılır oradan (yani, alev alev yanan o ateşten)! Birinden, karşılığını ödemesi gereken bir iyilik gördüğü için değil; sırf Yüce Rabbinin rızasını kazanmak için verenler... ki kendisi de ileride memnun edilecektir.”

²² bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, ilgili âyet.

²³ “Rableri karşısında zamanında ayaklarını denk almış olanlar ise, alây-ı vâlâ içinde bölük bölük cennete götürülür. Oraya vardıkları zaman, kapılar açılır ve bekçiler: ‘Artık her tür belâdan uzaksınız! Gönülünüz hoş olsun! Buyurun hiç çıkmamak üzere girin!’ derler.”

Bu âyetteki müjdeyi, Türbe-i Muattara'da medfun Hz. Peygamber ve iki gü-zîde arkadaşı kadar hak eden var mıdır?

Sultan II. Mahmud'a ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/164 envanter numaralı Hücre'ye bakan bir örtüde,²⁴ üstte **-kâle 'aleyhi's-selâm ve sadaka resûlûllah** ibârelerinin arasında- daha büyükçe **Men zâre kabrî vecebet le-hû şefâ'atî** ifadesi²⁵; onun altında sağda ve solda iki adet dâirevî biçimde **Levlâke levlâk le-mâ halâktü'l-eflâk ibâresi**;²⁶ bu iki dâire arasında aynalı **Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard** (en-Nûr 24/35); bunun aşağısında da üç adet hilâl şeklinde, sırasıyla altta, sağda ve solda:

Basmasâ mübârek kademin rû-yi zemîne,
Pak etmezdi kimseyi hâk ile teyemmüm.
“Ol Resûl-i müctebâ hem **rahmeten li'l-âlemîn**
Bende medfûndur” deyû eflâke fahreyler zemîn.
Ravza'sın ziyâret edip dedi Cibrîl-i emîn:
Hâzihî cennâtü 'adnin fe'dhulûhâ hâlidîn²⁷

beyitleri yazılıdır.

2.1.2. Mescid-i Nebevî'nin Kible Duvarı

Kible duvarında, giriş koridorundan başlayan üç kuşak bulunmaktadır. Ali Hüsrevoğlu'nun da belirttiği gibi, bütün İslâm mâbedleri içinde Mescid-i Nebevî'nin kible duvarı kadar sanatkârane bir duvar yoktur dense yeridir.

Bâbüsselâm'dan başlayıp Bakî' kapısına kadar kesintisiz devam eden bu kuşaklardan ortadaki, kızıl zemin üzerine sarı renkli olup eni 60 cm.dir; bunun altında ve üstünde turkuaz zemin üzerine sarı yazılı iki kuşak olup enleri 40 cm.dir. Orta kuşağın ahşap zemînine karşılık diğerleri mermerdir.

Bunların altında kızıl zemin üzerine sarı renkte kesintili bir kuşak daha vardır; ancak, kare ve dikdörtgen şeklindeki yaklaşık doksanbeş parçalık bu kuşakta âyet yazılı olmayıp Hz. Peygamber'in isimleri mevcuttur ve aralardaki dâirevî zeminlerin tamamında **sallallâhü 'aleyhi ve sellem** yazılıdır.

²⁴ Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 131-32.

²⁵ “Her kim benim kabrimi ziyâret ederse ona şefaet etmem gerekli hâle gelir.”
Bu mealde, değerlendirmeye açık iki hadis için bk. Beyhakî, “Hac” 10054; Dârekutnî, “Hac” 193.

²⁶ “Sen olmasaydın -var ya (Habîbim)- sen, şu gezegenleri yaratmazdım ben!”
Hadis değilse de mânâsı sahihtir (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, Beyrut 1988, II, 164).

²⁷ “İşte Adn cennetleri!.. Hiç çıkmamak üzere girin buraya!” anlamındaki bu ibâreye zaman zaman (meselâ Fatih Dülgerzâde ve Gülhane Zeynep Sultan Camileri) rastlanabilmekte ise de bu şekilde bir âyet yoktur; farklı iki âyetten oluşturulmuştur.

(i) Turkuaz Zemin Üzerine Sarı Renkli Üst Kuşak

Ravza'nın -kible duvarına gelmeden- koridorun devâmı niteliğindeki girişinde, sırasıyla **Besmele, Yürüdullah bi-kümü'l-yüsra ve lâ yürüdü bi-kümü'l-'usr...** **fe'lyestecibü lî ve'lyüminû bî** /-girişten sağa dönüšte- **le'allahüm yerşudûn**²⁸ (el-Bakara 2/185-86), **Kâle te'âlâ fî kitâbihi'l-'azîz: Lâ ye'tühî'l-bâtlü min beyni yedeyhi ve lâ min halfih...**²⁹ Fussilet 41/42), **Kâlû e ta'cebîne min emrillâh rahmetullâhi ve berakâtühû 'aleyküm ehle'l-beyt innehû Hamîdün Mecîd**³⁰ Hûd 11/73); ön cephede en sağdan itibâren de, sırasıyla **Besmele, Ve izi'btelâ İbrâhîme Rabbuhû... el-'Azîzü'l-Hakîm** (el-Bakara 2/124-129), **Besmele, İz kâletî'mraetü 'İmrâne Rabbi... iz yahtasîmûn**³¹ (Âl-i İmrân 3/35-44), **Besmele,**

²⁸ “Allah'ın murâdî size kolaylık sağlamaktır, sizi zora koşmak değildir; böylece sayıyı tamamlamış olacağımız gibi size bu çareyi gösterdiğinden dolayı Allah'ın büyüklüğünü de göreceksiniz. Kullarım sana Beni sorduklarında, emîn olsunlar ki ben yakınımdır. Bana dua eylediği zaman, dua edenin duasına icabet ederim; o halde onlar da bana icabet ederek bana îman etsinler ki doğru yolda olabilsinler.”

²⁹ “Ona ne önünden ne de arkasından bir bâtil bulaşabilir! Çünkü o hamde lâîk, mutlak hikmet sahibi birinden indirilmektedir.”

³⁰ “Dediler ki: Sen Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Bir peygamberin hâne halkı olarak Allah'ın rahmeti ve bolluk-bereketi sizlerin üzerindedir. Emin ol ki O, hamde lâîk, şanlı bir varlıktır.”

Hz. İbrahim'in ev halkını konu alan bu âyetlerle, hem Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'i hem de zamanın sultânı Abdülmeccid arasında alâka kurulmuş gözükmektedir.

³¹ “Hatırlar mısın, bir zamanlar İmrân'ın karısı: ‘Yâ Rabbi! Karnımdakini, âzatlî bir kul olarak sana adadım. Onu benden kabul buyur. Asıl işiten, asıl bilen sensin.’ demişti. Vaktâki onu doğurmuş -Allah onun ne doğurduğunu çok iyi bildiği halde- ‘Karnımdakini kız doğurdum; oysa (Senin verdiğiğin) kız evlât (benim adadığım) oğlan çocuğunun yerini tutmaz, ama biliyorsun adını (âbid kadın’ anlamında) Meryem koydum. Hem onu hem de neslini, o kovulmuş şeytana karşı senin korumana havâle ediyorum.’ demişti. Rabbi de bunun üzerine Meryem’i iyi bir şekilde kabul buyurmuş ve Zekerîyya’yı ona bakmaya memur ederek onu güzel bir şekilde yetiştirmişti. Zekerîyya, mâbeddeki bölmede onun yanına her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu: (Bir seferinde) ‘Nereden geliyor bunlar sana ey Meryem?!’ dediğinde ‘Allah tarafından...’ demişti. Zira Allah, dilediğini hesapsız nasıplendirir. İşte o an Zekerîyya Rabbine dua edip: ‘Yâ Rabbi! Bana da katından tertemiz bir nesil ihşan et. İnaniyorum ki sen bütün duaları işitirsin.’ demişti de mâbedin o özel bölmesinde durup bu duayı ettiği sırada melekler kendisine: ‘Allah sana kendi tarafından gelen bir kelimeyi tasdik edecek dünya-âhiret nîmetlerine lâîk, efendi ve ifetli bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeliyor.’ diye seslenmişlerdi. ‘Yâ Rabbi! Bana ihtiyarlık gelip çatığı, karım da kısır olduğu halde nereden evlâdım olacak?!’ demiş: (Rabbi de) ‘Evet öyle, ama Allah istediğini yapar.’ buyurmuştu. ‘Yâ Rabbi! Bana bunun için bir nişan göster’ deyince: ‘Senin nişanın, insanlara üç gün boyunca merâmını ancak işaretle anlatabilmendir. Rabbini çok zikret, O’nu akşam ve sabah tenzîh eyle.’ demişti. Bu arada melekler de şöyle diyordu: ‘Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni seçmiş; seni tertemiz kılmış ve seni bütün kadınlara tercih etmiş. Ey Meryem! Rabbine gönülden itâat et; rükû edenlerle beraber sen de secde ve rükû et.’ İşte bütün bunlar, (Arap hemşehrilerinin bîhaber olduğu) gayb haberlerinden olup onları sana biz vahy ediyoruz; zira hangisinin Meryem’i himayesine alacağını belirlemek için kur’â çekerlerken yanlarında değildin; tartışırken de yanlarında bulunmuyordun.”

Hz. Meryem'in mâbeddeki yaşantısını konu almanın yanı sıra, Mescid-i Nebevî’de okunup öğrenen Kur’an’dan bahsettiği ve Osmanlı’nın mihraplara yazmayı gelenekselleştirdiği **Küllemâ dehalé ‘aleyhâ Zekerîyye’l-mihrâb** ibâresini (Âl-i İmrân 3/37) içerdiği için kible duvarına yazılmış olabilir.

Mâ kâne 'ale'n-nebiyyi... ve kefâ billâhi vekîlâ...³² (el-Ahzâb 33/38-48), Allâhümme salli 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecma'în / Besmele, Ve mâ erselnâ min rasûlin illâ li-yutâ'a bi-iznillâh... ve yüsellimû teslîmâ³³ (en-Nisâ 4/64-65) âyetleri bulunmaktadır.

(ii) Kızıl Zemin Üzerine Sarı Renkli Orta Kuşak

Bu kuşakta, giriş koridorundan başlayarak sırasıyla şu âyet ve ibâreler yazılıdır: **Ve kul Rabbi edhîlnî... / ve kul câe'l-hakk ve zehaka'l-bâtıl... / ve nünezzilû mine'l-Kur'ân... / ve izâ en'amnâ 'ale'l-insân...³⁴** (el-İsrâ 17/80-83); ön cephede en sağdan itibâren **Kâle te'âlâ: Ve mâ te'âlû min hayrin ya'lemhullâh...³⁵** (el-Bakara 2/197) **sadakallâhü / Rabbüne'l-'azîm, Kâle sübhânehû ve te'âlâ: Üläike yüsârî'üne fi'l-hayrât...³⁶** (el-Mü'minûn 23/61), / **Besmele, İnnemâ ya'muru mesâcidallâhi men âmene billâh... lâ yehdi'l-kavme'l-fâsikîn** (et-Tevbe 9/18-19) / **Besmele, Meselüllezîne yünfiküne emvâlehüm ... vallâhu ğaniyyün halîm³⁷** (el-Bakara 2/261-263), / **Besmele, İnnallâhe ve melâiketehû... (el-Ahzâb 33/56) sadakallâhü'l-'azîm.**

(iii) Turkuaz Zemin Üzerine Sarı Renkli Alt Kuşak

Bu kuşak Mescid-i Nebevî'yi imar eden Sultan Abdülmecid ve atalarının isimleri ile başlamaktadır. Bunlardan sonra, sırasıyla **Besmele, Le-kad kâne leküm fî Rasûlillâhi... ve kânallâhu kavîyyen 'azîzâ³⁸** (el-Ahzâb 33/21-25); **Bes-**

³² "Allah'ın kendisine farz kıldığı şeyde Peygamber için bir sakınca yoktur. Allah'ın, ondan önce gelip geçmiş olanlarla ilgili olarak izlediği yol da böyle idi. Allah'ın emri ölçülüp biçilmiş kesin bir hükümdür ... Ey Peygamber! Şuna emin ol ki Biz seni ancak bir model, müjdeci, uyarıcı ve, kendisinin izniyle Allah'a çağırın ışık saçan bir kandil olarak göndermiş bulunuyoruz. Allah tarafından gelecek büyük bir ihsânın kendilerini beklediğini müminlere müjdele. Kâfirlere de münâfıklara da itâat etme; eziyetlerine aldırma. Sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah kadar güvenip dayanılacak kimse yoktur."

³³ "Biz bütün elçileri ancak -Allah'ın izniyle- kendilerine itâat edilsin diye göndermişizdir. Kendi aleyhlerine hareket ettiklerinde, sana gelip bağışlanmaları için Allah'a yalvarsalardı; Peygamber de bağışlanmaları için dua etseydi, o zaman elbette Allah'ın bütün tevbeleri kabul eden merhametli biri olduğunu görürlerdi. Hayır! Senin Rabbin hakkı için! Aralarındaki anlaşmazlıklarda senin hükmüne başvurup sonra da verdiğin hükmü hiçbir sıkıntı duymaksızın benimsemedikçe ve kayıtsız şartsız teslimiyet göstermedikçe îman etmiş olamazlar!"

³⁴ "... İnsanı nîmetlendirdiğimiz zaman, yüz çevirip yan çizer (bizi hatırlamaz bile)!.. Başına bir belâ geldiğinde ise, son derece karamsardır."

³⁵ "Hayır nâmına ne yaparsanız, Allah onu bilmektedir."

³⁶ "İşte hayırda yarışanlar ve önde gidenler inanın bunlardır."

³⁷ "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, beher başakta yüz tane olmak üzere yedi başak bitiren tek bir dâne gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah (kime ne kadar vereceğini) çok iyi bilen cömert biridir. Mallarını Allah yolunda harcayan ve daha sonra başa kakıp eziyet etmeyenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Bunlar herhangi bir korku hissetmeyecekleri gibi üzül-meyeceklerdir de... Bir şey veremeyeceğini uygun bir dille belirtip affını istemek, ardından eziyetin geldiği bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah zengindir, ağırbaşlıdır."

³⁸ "Aslında; Allah'ın elçisinde hepiniz için, ama özellikle Allah'a ve âhiret gününe bel bağlayarak Allah'ı hiç hatırlarından çıkarmayanlar için güzel bir model vardır. Nitekim müminler o birlikle-

mele, Fî büyûtin ezinallâhu en türfe'a ve yüzkerâ fi-he'smuh... li-yeceziyehumullâhu (en-Nûr 24/36-38) / ahsene mâ 'amilû ve yezîdehum min fadlih³⁹ [(en-Nûr 24/38; fadlih kelimesi istif gereği nispeten küçük yazılmış)] Kâlellâhü tebârake ve te'âlâ fî kitâbihi'l-kerîm: Fe-izâ kara'te'l-Kur'âne fe'sta'iz billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm... ve 'alâ Rabbihim yetevekkelûn⁴⁰ (en-Nahl 16/98-99), / Besmele, İnnâ fetahnâ... (el-Feth 48/1-20) / -şu anki mihrâbîn çevresini kuşatır vaziyette- Ve keffe eydiye'n-nâsi 'anküm... hamiiyyete'l-Câhiliyye (el-Feth 48/20-26) / Fe-enzelâllâhü sekînetehû... (el-Feth 48/26-29), Sadakallâhü'l-azîm ve sallâllâhü 'alâ seyyidînâ Muhammedîn ve âlihî ve sahbihî et-tâhirîne ecmaîn ibârelerinden sonra, Bi-nûri Rasûlillâhi şerafeti'd-dünâ mısraı ile başlayan 28 mısralık bir naat bulunmaktadır.⁴¹

Ravza'nın, Bâbüsselâm'ın tam karşısına gelen 41. ve son kapısında Hüvellezî ersele rasûlehü bi'l-hüdâ ve dîni'l-hakk... sîmâhüm fî vücûhihim men eseri's-sücûd (el-Feth 48/28-29; bu kısım ikinci kez yazılmış oluyor), Sadakallâhü'l-azîm ibâreleri yazılıdır.

Bu asrın başında, tam bu âyetlerin üzerinde Ve mâ âtâkümü'r-Rasûlü fe-huzûhu ve mâ nehâküm 'anhu fe'ntehû⁴² (el-Haşr 59/7) âyeti yazılı bir levhanın mevcudiyetinden bahsedilmektedir.⁴³

2.1.3. Mihraplardaki Âyetler

Mescid-i Nebevî'de üç adet mihrap olup üçü de Memlûk üslûbundadır.

ri görünce: 'Allah'ın ve elçisinin bize vaadettiği şey buymuş demek! Allah ve elçisi ne doğru söylemiş!' dediler ve bu, onların sadece îman ve teslîmiyetlerini artırdı. Bu müminlerin içinde Allah'a verdikleri söze sâdik kalanlar olduğu gibi, canlarını feda edenler ve feda etmeyi bekleyenler de vardır; hiç biri sözlerini değiştirmemiştir. Zira Allah, dürüstlere dürüstlüklerinin karşılığını verir; münâfıkları da -dilerse- cezalandırır ya da tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah başlıyıcıdır, merhametlidir. Sonuç olarak; Allah müminlerin vuruşmasına gerek bırakmaksızın, o inkârcuları hiçbir başarı elde edemeden kalplerindeki o müthiş öfkeyle birlikte geri püskürtmüş bulunuyor. Çünkü Allah mutlak bir güç ve izzete sahiptir."

Pasajda Hz. Peygamber'in örnek alınması yanında Hendek savaşının sonucuna dâir âyetler bil-hassa dikkat çekmektedir.

³⁹ "[Bir önceki âyette tavsif edilen fânus] öyle ev/mescidlerdedir ki Allah, oralara saygı gösterilmesi ve içlerinde kendi adının anılması gerektiğini bildirmiştir. Oralarda O'nu sabah-akşam öyle adamlar tesbîh etmektedir ki: onları Allah'ı anmaktan, namaz kıl(arak Allah'la ve birbirleriyle sağlam bağlantı kur)maktan ve zekât ver(erek benliklerini arındır)maktan ne ticaret ne de alış-veriş alıkoyabilir; çünkü kalplerin ve gözlerin, ne yapacağını bilemez bir halde dehşetten irkileceği bir günden çekinmektedirler. Allah da kendilerine, yaptıklarının en güzeli ile karşılık verir, hatta lütfu ile bunu daha da artırır."

⁴⁰ "Sen de, bu (Kur'an) mesajı(nı) alıp okurken, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Gerçek şu ki, îman ederek yalnızca Rablerine güvenenler üzerinde onun hiçbir hâkimiyeti yoktur."

⁴¹ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 458.

⁴² "Peygamber size ne verdiyse onu alın, size yasakladığı şeyden de uzak durun!"

⁴³ *a.g.e.*, I, 457.

(i) Şu Anki Mihrap (Mihrâb-ı Osmânî)

Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'yi genişlettiği esnada yaptırdığı bu mihrap kible duvarının tam ortasında olmayıp türbeye uzaklığı yaklaşık 7-8 metredir. – Kuşak yazısının devâmı olarak- bu mihrâbı çevreleyen yazı yukarıda verildiği için, sadece mihrap üzerindikileri veriyoruz:

Mihrâbın en üst sağ köşesinde kare şeklinde **Le-kad câeküm rasûl... bi'l-mü'minîne raûfun rahîm** (et-Tevbe 9/128-129); en üst sol köşesinde yine kare şeklinde **Mâ kâne Muhammedün ebâ ahadin ...** (el-Ahzâb 33/40).

Bu ikisinin altı, sağdaki yazının hemen üzeri üçgen olmakla birlikte alanı dikdörtgen: **Kad nerâ tekallübe vechike fi's-semâ'** (el-Bakara 2/144), bunun karşısında yine aynı şekilde sahip: **Fe-le-nüvelliyenneke kibleten terdâhâ** (el-Bakara 2/144), bu ikisinin altında, sağda -kare içerisinde dâirevî olarak- : **Fe-velli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm** (el-Bakara 2/144), bunun karşısında, yine aynı şekilde sahip: **Ve haysü mâ küntüm fe-vellû vücûheküm şatrah** (el-Bakara 2/144), son sırada ise, -sağda- : cemaate kimin imam olacağını bildiren bir hadîs-i şerif⁴⁴; bunun tam karşısında da, namaz kılarken safların düzenli tutulmasıyla ilgili bir hadîs-i şerif mevcuttur.⁴⁵

(ii) 938/1531 Tarihli Kanuni Sultan Süleyman Mihrâbı (Mihrâb-ı Süleymânî)

İlkin, 860/1455 sonrası Doğan Şeyh tarafından yapılan, fakat Kanuni tarafından siyah ve beyaz mermerlerle kaplandığı için Mihrâb-ı Süleymânî denen⁴⁶ bu mihrâbın en üst kısmındaki üçgen bölümde, -Abdullah Zühdi Efendi'ye ait lâcivert üzerine sarı renkte büyükçe, dâirevî **Küllemâ dehale 'aleyhâ Zekerîyye'l-mihrâb** (Âl-i İmrân 3/37);

Geri kalan dikdörtgen kısımda yani sağ alt baştan yukarıya sola doğru, yeşil üzerine sarı, estetik düzeyi nispeten düşük: **Besmele, Kad nerâ tekallübe vechike fi's-semâ'... fe-vellû vücûheküm şatrah** (el-Bakara 2/144) **Kul sadakallâhu...**

⁴⁴ **Kâle'n-nebiyy salevâtullâhi aleyhi ve selâmüh: İn serratküm tekabbülü salevâtiküm fe'lyeummeküm 'ulemâuküm fe-innehum vefdün fi-mâ beyneküm ve beyne Rabbiküm ve fi rivâyetin: fe'lyeummeküm hıyâruküm** : "Namazlarınızın kabul buyrulmasını istiyorsanız, size, bilgili olanlarınız –bir başka rivayete göre ise: en hayırlı olanlarınız- imamlık etsin; çünkü onlar sizinle Rabbiniz arasında birer elçi mesâbesindedir." (Hâkim, *Müstedrek*, "Ma'rifetü's-sahâbe" 4981) Allâhümme salli 'alâ eşrafî'l-halk Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecma'in.

⁴⁵ **Kâle Rasûlullah sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem: Akîmü sufûfeküm fe-innemâ tasîfüne li-sufûfi'l-melâike ve hâzû beyne'l-menâkib...** : "Safları düzgün tutun, çünkü melek saflarıyla birlikte saf tutmaktasınız. Omuzlarınızın da aynı hizâda olmasına dikkat edin..." (İbn Hanbel, "Müsnedü Abdillâh b. Ömer")

⁴⁶ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'atü'l-Haremeyn*, I, 469-70.

(Âl-i İmrân 3/95) **İnne evle'n-nâsi bi-İbrâhîme...**⁴⁷ (Âl-i İmrân 3/68) **sadakallâhu'l-'azîm ve sadaka rasûlühü'l-kerîm** yazılıdır.

Mihrâbın göğüs hizasına gelen orta kısmında, yeşil üzerine sarı, yine devrinin estetik düzeyini yansıtan: **et-Tâibûne'l-'âbidûne...**⁴⁸ (et-Tevbe 9/112) **sadakallâhu'l-'azîm ve sadaka rasûlühü'l-kerîm ve sallallâhü 'alâ seyyidînâ Muhammed** ibâreleri bulunmaktadır.

(iii) Kayıtbay Mihrâbı (Mihrâb-ı Nebevî)

Hz. Peygamber'in ashâbına namaz kıldırıldığı yer esas alınarak inşâ edilmiş olan ve Kanunî mihrâbıyla aynı şekle sahip olan bu mihrâbın üst kısmındaki üçgen bölümde, -Abdullah Zühdi Efendi'ye ait- lâcivert zemin üzerine sarı yazılı büyükçe, dâirevî: **Küllemâ dehale 'aleyhâ Zekerîyye'l-mihrâb** (Âl-i İmrân 3/37)

Geri kalan dikdörtgen kısımda, yani sağ alt baştan yukarıya sola doğru, yeşil üzerine sarı, estetik düzeyi daha yüksek: **Kad nerâ... şatrah** (el-Bakara 2/144) **sadakallâh. / İnnallâhe ve melâiketehû...** (el-Ahzâb 33/56), **Allâhümme salli 'alâ seyyidînâ...**; mihrâbın göğüs hizasına gelen orta kısmında, yeşil üzerine sarı, estetik düzeyi yüksek: **Et-tâibûne'l-'âbidûn...** (et-Tevbe 9/112) **sadakallâhu'l-'azîm ve sadaka Rasûlühü'l-kerîm ve sallallâhü 'alâ seyyidînâ Muhammed**; ayrıca, sağda: **Hâzâ musallâ Rasûlillâhi sallallâhü 'aleyhi ve sellem** : “Burası⁴⁹ Hz. Peygamber Aleyhisselâm'ın namaz kıldığı yerdir.”; solda da: **Kâle'n-Nebîyyü sallallâhü 'aleyhi ve sellem: es-salâtü 'imâdü'd-dîn** : “Namaz dînin direğidir.” ibâreleri bulunmaktadır.⁵⁰

Sultan II. Mahmud devrine ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/137 envanter numaralı mihrap örtüsünde⁵¹ üstte **Küllemâ dehale...** altta ise **Âyete'l-kürsî** yazılıdır. Yine XIII/XIX. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/165 envanter numaralı bir mihrap örtüsünde⁵² üstte dâirevî **Küllemâ dehale...** (Âl-i İmrân 3/37) altta ise **Besmele ve Hüvellâhüllezi...** (el-Haşr 59/22-24) yazılıdır.

⁴⁷ “İnsanların İbrahim'e en lâyük olanları, ona tâbi olanlarla şu peygamber ve ona îman edenlerdir. Allah, bu tür müminlerin sahip ve dostudur.”

⁴⁸ “Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamededenler, (cihad veya hicret amacıyla) sefere çıkanlar, rükû ve secde edenler, mârufu emredip münkeri engellemeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar yok mu... Sen bu müminleri müjdele.”

⁴⁹ Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yer gerçekten mihrâbın tam ortası değil, bu yazının bulunduğu yermiş; Memlûk sultânı Kayıtbay, Hz. Peygamber'e saygı gereği, namaz kılanların onun namaza durduğu yerde değil de biraz daha solda durmasını sağlamak için yaptırdığı mihrâbı bir miktar sola kaydırmış.

⁵⁰ Bu mealde bir hadis için bk. Tirmizî, “İmân” 8.

⁵¹ Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 128.

⁵² a.g.e., s. 138-39.

Sultan III. Ahmed'e ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/271 envanter numaralı Hücre örtüsüne⁵³ dikilmiş seccâdeye benzer mihrâb-ı nebevî örtüsünde **Yâ eyyühe'n-Nebiyü innâ erselnâke...** (el-Ahzâb 33/45) yazılıdır.

2.1.4. Kubbe Eteklerindeki Âyetler

Ravza-i Mutahhara'nın kubbelerinde Kur'an-ı Kerîm'in tamamının yazılı olduğuna dâir bir rivayet vardır. Görevlilere sorduğumuzda, kimi umursamaz bir edâyla: "Kubbelerdekini ne yapacaksın, işte dolaplar Kur'an dolu, al da oku!" derken, kimi, yenileme çalışmalarında birkaç kubbenin yıkılmış olduğunu, belki onlarla birlikte Kur'an'ın tamamının mevcut olabileceğini söyledi.

Eski Ravza'daki (Mescid-i Nebevî'nin yeni kısmındaki kubbelerde zaten âyet yazılı değil) yaklaşık 150 kubbeyi incelediğimizde, bu söylentinin doğru olmadığını gördük. Sadece, Kur'an'ın özeti mâhiyetindeki şu sûre ve pasajlar yazılı idi: **el-En'âm, el-Kehf, Meryem, Müzzemmil, Müddessir, Yâsîn, Duhâ, el-Cum'a, Rahmân, Şems, Leyl, Tebâreke/Mülk, 'Amme/Nebe', İnşirah, Tekâsür, el-Feth, Kadr, 'Alâk, Âmene'r-Rasûlü, İhlâs, Mu'avvizeteyn, Fâtiha, ElifLâmMîm zâlike'l-kitâb...** (el-Bakara 1-5 âyetler) ve en son: **Ve temmet kelimetü Rabbike sıdkan ve 'adlâ** (el-En'âm 6/115).⁵⁴

Kubbe eteklerindeki bu âyet ve sûreler Şükrü Efendi tarafından yazılmıştır. Restorasyon sırasında -Hasan Çelebi ile anlaşma sağlanamadığı için- Pakistanlı bir 'boyacı'ya ihâle edilmiş; o da, bu güzel yazıların estetik düzeyini bir miktar zedelemiş.

2.1.5. Mescid-i Nebevî'nin Eski Kısım Girişleri / Kapılar

Eyüp Sabri Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Mescid-i Nebevî'nin 24 kapısı varken, Muhammed Mehdi diğerlerini kapatıp sadece 4'ünü bırakmış; Sultan Abdülmecid'in eklettiği Tevessül kapısıyla birlikte kapı sayısı 5'e çıkmış. Bunlar, (1) Bâbü's-selâm, (2) Bâb-ı Osmânî adıyla da bilinen Bâb-ı Cibrîl, (3) Hz. Ömer tarafından sadece kadınların giriş-çıkışına ayrılan Bâb-ı Nisâ, (4) Bâb-ı Atîke nâmıyla da bilinen Bâb-ı Rahmet -ki Sultan Ahmed bunun karşısına şu an bulunmayan güzel bir sebîl yaptırmış- ve (5) Bâb-ı Tevessül.⁵⁵

(i) İlk kapının kanatlarında sağda **İnne'l-müttakîne fi cennâtin ve'uyûn** (el-Hicr 15/45) solda ise, **Üdhulûhâ bi-selâmin âminîn** (el-Hicr 15/46) âyetleri yazılıdır.

⁵³ a.g.e., s. 124-25.

⁵⁴ Meâl, "Doğruluk ve adalet yönünden senin Rabbinin sözü eksiksizdir." şeklinde olmakla birlikte, kubbelere yazılan âyetlerin o kısımda sona erdiğini ifade etmek için yazılmıştır. Bu âyete, mushaf sonlarında da aynı amaçla yer verilmektedir.

⁵⁵ Eyüp Sabri Paşa, *Mir'ât-ı Haremeyn*, (kısaltarak sadeleştiren Cihan Okuyucu), İstanbul 2000, s. 189-192.

(ii) 40 numaralı Cebrâîl kapısında dışarıda **Kâlellâhu fî kitâbihi'l-'azîz: Fe-innallâhe hüve mevlâhu ve Cibrîlü ve sâlihu'l-mü'minîn...**⁵⁶ (et-Tahrîm 66/4) / içeride **Besmele, Ve enne'l-mesâcide lillâh fe-lâ ted'û ma'allâhi ahadâ** (el-Cin 72/18) **sadakallâhül'azîm**; Bâb-ı Cibrîl'in kapı kanatlarında ise **Cennâti 'Adnin müfettehaten le-hümü'l-ebvâb** (Sâd 38/50) âyeti yazılıdır.

Bâbüsselâm ve dışındaki kapı kanatlarında âyete rastlamadım; Mescid-i Nebvî'nin yeni kısmında, kanatlar kapandığı zaman tamamlanan büyükçe **Muhammed** ve onun yanında –küçük- **rasûlullah** ibâreleri mevcuttur.

Sultan II. Mahmud'a ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/132 envanter numaralı Bâb-ı Cibrîl örtüsünde ise, **Nezele bi-hi'r-rûhu'l-emînü 'alâ kalbike...**⁵⁷ (eş-Şuarâ 26/193-95) âyetlerinin altında **Kelime-i Tevhîd ve Âyete'l-kürsî** yazılıdır.

(iii) 39 numaralı Kadınlar Kapısı'nda dışarıda üstte, baş tarafı yenileme çalışmalarında kapanmış olan **Ve akımne's-salâte ... tathîrâ**⁵⁸ (el-Ahzâb 33/33) **sadakallâhü Rabbüne'l-'azîm ve sadaka Habîbühü'l-kerîm**; bunun altında **Ve'zkürne mâ yütlâ.. habîrâ**⁵⁹ (el-Ahzâb 33/34), içeride üstte **Lî'r-ricâli nasîbün mimme'ktesebû...**⁶⁰ (en-Nisâ 4/32), bunun altında **Kâlellâhu fî kitâbihi'l-'kerîm: Ve men yaknüt.. kerîmâ**⁶¹ (el-Ahzâb 33/31) âyetleri yazılıdır.

(iv) 3 numaralı Bâb-ı Rahmet'te dışarıda **Kâlellâhu te'âlâ fî kitâbihi'l-'kerîm: Kul yâ 'ibâdiyellezîne esrafû... lâ teknatû min rahmetillâh** (ez-Zümer 39/53), içeride ise **Ve izâ câeke... ketebe Rabbüküm 'alâ nefsihi'r-rahmeh** (el-En'âm 6/54) âyetleri bulunmaktadır.

(v) Sultan Abdülmecid'in 1267/1850'de Şam tarafında açtırdığı⁶² Bâb-ı Tevessül'ün örtüsünde⁶³ **Kâlellâhu te'âlâ: Ve tezevedû fe-inne hayre'z-zâdi't-**

⁵⁶ “Emin olun, hem Allah hem Cebrâîl hem de (Ebu Bekr, Ömer ve Ali gibi) sâlih müminler, onun dostudur. Ayrıca melekler de kendisini desteklemektedir.”

⁵⁷ “Sen de (sûre boyunca zikredilen) uyarıcılardan olasan diye bunu senin kalbine, anlaşılır bir Arapça ile Güvenilir Ruh indirmektedir.”

⁵⁸ “Namaz kılın, zekât verin; Allah'a ve elçisine itâat edin. Ey Peygamber'in hâne halkı! Allah'ın (bu emirleri vermekten) yegâne maksadı sizden manevî kirleri gidermek ve sizi tertemiz tutmaktır.”

⁵⁹ “Oturun da evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve (nebevî) hikmeti yâd edin. Allah, her şeyin iç yüzüne vâkıfur, her türlü incelikten haberdardır.”

⁶⁰ “Erkekler için kendi kazandıklarından bir pay olduğu gibi, kadınlar için de kendi kazandıklarından bir pay vardır. Ama yine de Allah'ın fazl ü kereminden isteyin. Şüphenez olmasın ki Allah her şeyi bilmektedir.”

⁶¹ “İçinizden her kim de Allah'a ve elçisine gönülden boyun eğip (dünyada ve âhirette) işe yarayacak şeyler yaparsa, onun mükâfatını da iki kat olarak verir ve kendisi için cömertçe nasipler hazırlar.”

⁶² a.g.e., s. 191.

⁶³ Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 144-45.

takvâ⁶⁴ (el-Bakara 2/197), altında **Kelime-i Tevhîd**, onun altında da **Besmele** ve **Hüvallahüllezî** yer almaktadır.

XIII/XIX. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/152 envanter numaralı Bâb-ı Şâmî örtüsünde⁶⁵ **Kâlellâhu teâlâ: Ve atî'ullâhe ve'r-Rasûle le'alleküm turhamûn**⁶⁶ (Âl-i İmrân 3/132), altında **Kelime-i Tevhîd**, onun altında da **Besmele** ve **Hüvellâhüllezî** (el-Haşr 59/22-24) yazılıdır.

Topkapı Sarayı Müzesi giyim-kuşam ve kumaşlar bölümü şefi Hülya Tezcan, Sultan III. Mehmed'e ait [Yâ eyyühe'n-Nebiyü innâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve nezîrâ (el-Ahzâb 33/45) âyetinin yazılı olduğu Topkapı Sarayı Müzesi 24/241 envanter numaralı] bir Bâb-ı Şâmî örtüsünden bahsetmekte⁶⁷ ise de, öyle anlaşılıyor ki, ya bu kapı Bâb-ı Tevesstül dışında bir başka kapıdır ya da örtü III. Mehmed'e ait değildir.

(vi) Bakî' mezarlığı tarafındaki 41 numaralı Bâbü'l-Bakî'de dışarıda: **Yâ eyyühellezîne âmenu'ttekullâhe ve külû kavlen sedîden.. fevzen 'azîmâ**⁶⁸ (el-Ahzâb 33/70-71). Bunun hemen altında ise, daha büyükçe: **Bi'smillâhi ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ Rasûlillâh Allâhümma'ğfir lî zünübî ve'ftah lî ebvâbe rahmetik** : “Allah'ın adıyla!.. Allah'ın elçisine salât ü selâm olsun!.. Allahım! Günahlarımı bağışla ve bana rahmet kapılarını aç.” duası mevcuttur.

(vii) 40 ve 41 numaralı kapılar arasında ardiye olarak kullanılan bir kısım mevcut olup kapısının üzerinde şu âyet yazılıdır: **İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne 'ale'n-Nebiy... sellimû teslîmâ** (el-Ahzâb 33/56).

2.1.6. Minâre

XIII/XIX. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/157 envanter numaralı ana minâre örtüsünde **Cennâti 'adnin müfettehaten le-hümü'l-ebvâb**⁶⁹ (Sâd 38/50), altında **Kelime-i Tevhîd**, bunun altında da **Âyete'l-kürsî** yazılıdır.⁷⁰

2.1.7. Minber ve Minber Örtüsü

Sultan III. Murad'ın inşâ ettirdiği –şu anki- şâhane minberin girişinde **Kelime-i Tevhîd**, Sultan II. Mahmud'a ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/167 envanter numaralı minber kapı örtüsünde, üstte **Mâ beyne beytî ve minberî ravdatün min**

⁶⁴ “Azık hazırlayın (da Harem'de ona buna yük olmayın), ama emin olun ki azığın en hayırlısı Allah bilincidir.”

⁶⁵ *a.g.e.*, s. 142-43.

⁶⁶ “Allah'a ve elçisine itâat edin ki size merhamet edilebilesin.”

⁶⁷ *a.g.e.*, s. 115.

⁶⁸ “Ey îman edenler! Allah'a karşı kendinize çeki düzen verin ve doğru sözler sarfedin ki O da yaptıklarınızı işe yarar hâle getirip günahlarınızı size bağışlasın. Her kim Allah'a ve elçisine itâat ederse, gerçekten büyük bir başarı elde etmiş olur.”

⁶⁹ “İşte Adn cennetleri! Kapıları ardına kadar açılmış onları beklemekte!..”

⁷⁰ *a.g.e.*, s. 136-37.

riyâdi'l-cenne⁷¹ : “Benim hânemle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir.”; altta **Fa'lem ennehû lâ ilâhe illallâh Muhammed rasûlullah** yazılıdır.⁷²

Sultan IV. Mehmed'e ait 1095/1683-84 tarihli ve 24/991 envanter numaralı minber kapı örtüsünde ise,⁷³ ortada üstte **İnnallâhe ve melâiketehû...** (el-Ahzâb 33/56), altta **Mâ beyne beytî ve minberî ravdatün min riyâdi'l-cenne**; kenarlarında **Âyete'l-kürsî** yazılıdır. Örtünün ortasındaki revaka aslı durumdaki kandil resminde de **yâ Fettâh** : “Sen ey açan!” duası yer almaktadır.

Sultan III. Ahmed'e ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/2088 envanter numaralı minber örtüsünde,⁷⁴ üstte ortada **Yâ eyyühe'n-Nebiyü innâ erselnâke..** (el-Ahzâb 33/45), kenarlarda **Yâ eyyühellezîne âmenû izâ nûdiye li's-salâti min yevmi'l-cumu'a...**⁷⁵ (el-Cum'a 62/9-11) âyetleri bulunmaktadır.

Mâ beyne beytî ve minberî ravdatün min riyâdi'l-cenne hadisi, ayrıca, (i) Türbenin sağ köşesinde (ii) Peygamber mihrâbının kibleye doğru solundaki girişte ve (iii) –şu anda üzeri şemsiyelerle kapatılabilen kısımdan- Eski Ravza'ya girişteki **ism-i Celâl, ism-i Nebî**, çehar yâr-ı güzîn ve diğerlerinin adlarının yazılı olduğu kısmın tâkında da yazılıdır.

Kayıtbay Mihrâbı'nın sağındaki tâkta da: **el-İmânü ye'rizü ile'l-Medîne kemâ te'rizü'l-hayyetü ilâ cuhrihâ** hadisi bulunmaktadır.⁷⁶

2.1.8. Mushaf Örtüsü

Sultan İbrahim'e ait Topkapı Sarayı Müzesi 24/273 envanter numaralı Hücre örtüsüne⁷⁷ dikilmiş mushaf dolap örtüsünde **Yâ eyyühe'n-Nebiyü innâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve nezîrâ** (el-Ahzâb 33/45) âyeti görülmektedir.

⁷¹ Buhârî, “Mescidü Mekke” 5; Tirmizî, “Menâkıb” 68.

Peygamber Mescidi'nin sınırlarını gösteren öndeki tâklardan birinde **Mâ beyne beytî ve minberî ravdatün min riyâdi'l-cenne** şekliyle yer alan hadis, türbenin batı duvarında ve **Ravdatî 'alâ tür'atin min türâ'i'l-Cenne** : “Benim Ravza'm, cennet kapılarından birinin üzerindedir.” ilâveyle yazılıdır.

⁷² a.g.e., s. 129-130.

⁷³ a.g.e., s. 118-19.

⁷⁴ a.g.e., s. 123.

⁷⁵ “Ey îman edenler! Cuma namazına çağrıldığınız zaman, alış-verişi terkederek Allah'ı anmaya koşun. -Sizin için bu, daha hayırlıdır; bir bilseniz!- Namaz sona erdiği zaman da yeryüzüne dağılıp Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çokça anın ki iflâh olasınız. (Ama bak!) Kârlı bir alış-veriş imkânı ya da bir eğlence görünce, seni nasıl ayakta bırakıp dağılıverdiler! De ki: Allah'ın katındaki mükâfat, eğlenceden de kârlı alış-verişlerden de hayırlıdır. Paylaşırken en hayırlısı Allah'tır.”

⁷⁶ “Tıpkı yılanın yuvasına girip çöreklediği gibi, îman da Medîne'ye girip burada yerleşecektir!” Buhârî, “Fezâilü'l-Medîne” 6; İbn Mâce “Menâsik” 104.

⁷⁷ Hülya Tezcan, *Estâru'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 116.

2.2. YENİ RAVZA (Suud Devri)

Ali Hüsrevoğlu'ndan aldığımız bilgiye göre, Mescid-i Nebevî'nin yeni kısmına yazılacak âyetler belirlenirken, önce **Bakara sûresinin** tamamının yazılması istenmiş; ancak mekânın el vermeyeceğinin anlaşılması üzerine, Hüsrevoğlu, -aynı âyet ve sûreler yazılmasın diye- Mescid-i Nebevî'de bulunmayan âyet ve sûreler arasında bir seçim yaparak Kur'an'ın özeti yerine geçecek bazı sûreler belirlemiştir. Sözelimi **Yâsîn**'i Kur'an'ın kalbi sayıldığı için, **Muhammed sûresini** Hz. Peygamber'in adını taşıdığı için, **Hucurât sûresini**, -ilk birkaç âyetinde- Hz. Peygamber'e karşı edep telkîn edildiği için, **Nasr sûresini** Hz. Peygamber'in kazandığı zafer ve fetihle alâkasından dolayı, **İnşirâh sûresini** yine Peygamber'in şerh-i sadrından bahsetmesi sebebiyle... yazmış. 38. kapıdan itibaren, içeride, namaz kılanın göz hizasına gelecek şekilde sırasıyla: **en-Nasr, el-Vâkı'a, el-Cum'a, Tebâreke** (**yakbız**nedenden sonuna kadarki kısmı ve akabindeki Muhammed sûresi kadınlara ayrılan bölümde kalıyor), **Yâsîn, Duhân, el-Hucurât, İnşirâh, İhlâs, Mu'avvizeteyn** (Felâk-Nâs) sûreleri -ki Kur'an sayfasıyla yaklaşık 24 sayfalık oldukça hacimli pasajlardır- bütün bir Mescid-i Nebevî'yi (yani yeni kısmın tamamını) kaplıyor. Resm-i Osmanî⁷⁸ esas alınarak yazılmış olan bu sûreler, beyaz zemin üzerine Mescid-i Nebevî'nin hâkim rengi olan gülkurusu rengindedir.

Ayrıca, bütün pencerelerin üzerinde *Kelime-i Tevhîd*; bütün kapıların üzerinde (dışarıdan): **Udhulûhâ bi-selâmin âminîn** (el-Hicr 15/46), büyük avizelerde -avizenin ışığı ile ilahî nûr arasında irtibat kurularak- **Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard** (en-Nûr 24/35), bütün sütunların dört tarafında kûfî **Kelime-i Tevhîd** -ki bunlar da Hüsrevoğlu'na aittir-; kapı kanatlarında, her iki kanat kapandığı zaman tamamlanan büyük bir **Muhammed** ve onun yanında daha küçük **rasûlullah** ibâresi yazılıdır.

III. KUBÂ MESCİDİ

II. Mahmud'un inşâ ettirdiği eski Kubâ mescidinin giriş kapısına ait -Ali Hüsrevoğlu'nun gösterdiği- bir fotoğrafta Yesârîzâde imzalı **Kâlellâhu teâlâ fî kitâbihi'l-kerîm: Le-mescidün üssise 'ale't-takvâ min evveli yevmin ahakku en takûme fih**⁷⁹ (et-Tevbe 9/108) âyetinin yazılı olduğu görülmektedir (âyetin üstünde tuğra şeklinde bir *Kelime-i Tevhîd*, altında ise nispeten küçükçe birkaç satırlık bir şiir ve II. Mahmud'un tuğrası mevcuttur).

⁷⁸ Meselâ "fâkihe"nin "fekihe", "fâkihîn"nin "fekihîn", "ashâb"ın "ashab", "cennât"ın "cennet" şeklinde yazılması gibi ki Türk mushaflarından farkı 'elif'siz yazılmış olmalarıdır, kelimeler 'elif'in yerine konulan çeker / imlâ işaretleri sayesinde aynen bizimki gibi okunmaktadır; doğrusu da budur.

⁷⁹ "Daha ilk baştan takvâ üzerine kurulan (Kubâ) mescid(i), içinde namaz kılanması elbette daha çok hak etmektedir."

Hüsrevoğlu'nun belirttiğine göre, yeniden inşâ edilen Kubâ mescidindeki yazılar, Kur'ân-ı Kerîm Fakültesi kurucusu -Orta Asya Türklerinden- Prof. Abdülaziz el-Kârî tarafından belirlenip Hasan Çelebi tarafından yazılmış. Dış kapılardaki kûfî **Ve sâri'û ilâ mağfiratin min Rabbiküm ve cennetin** (Âl-i İmrân 3/133) ibâreleri hariç- yazıların tamamı yeşil zemin üzerine sarı renktedir; mihrâbın sülüs yazıları dışında hepsi yetkililerin talebi üzerine kûfî hattı ile yazılmıştır.

3.1. Mihrap Duvarı

Mihrâbın ortasında, imamın göz hizasında **Küllemâ dehale 'aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâb vecede 'indehâ rızkâ** (Âl-i İmrân 3/37), üstte **kâle'n-nebiyy sallallâhu 'aleyhi ve sellem: Men tetahhera fî beytihi sümme etâ mescide Kubâ' fe-sallâ fihî salâten kâne lehû ke-ecri 'umretin**,⁸⁰ onun hemen üstünde **Le-mescidün üssise 'ale't-takvâ min evveli yevm...** (et-Tevbe 9/108), bunun üstünde – dâirevî- İhlâs sûresi, hadîsin sağında –dâirevî- **Lâ ilâhe illallah /** solunda –dâirevî- **Muhammed rasûlullah** yazılıdır.

Lâ ilâhe illallah'ın altında **İnnemâ ya'muru mesâcidallâhi... ve lem yahşe illallah** (et-Tevbe 9/18), **Muhammed rasûlullah**'ın altında ise **İnnellezîne âmenû ve 'amilû's-sâlihâti innâ lâ nudû'u ecra men ahsene 'amelâ**⁸¹ (el-Kehf 18/30) âyetleri mevcuttur.

3.2. Duvarlar

Kible duvarında lafzâtullahın altında **lâtîfün bi-'ibâdih...**⁸² (eş-Sûrâ 42/19); büyükçe **Muhammedün** (ve daha küçük) **rasûlullah** ibâresinin altında **Vellezîne ma'ahû... ruhamâü beynehüm** (el-Feth 48/29), sağ kubbenin altında **Fâtîha sûresi**, sol kubbenin altında **ElifLâmMîm zâlike'l-kitâb... Üläike hümü'l-müflihûn**⁸³ (el-Bakara 2/1-5), sağdan ikinci kubbenin altında iki parça hâlinde **Âmene'r-Rasûlü** (el-Bakara 2/285-286), soldan ikinci kubbenin altında **Âyete'l-kürsî** (el-Bakara 2/255), en sol küçük kubbenin altında ise **Fe-veli vecheke şatra'l-Mescidi'l-Harâm** (el-Bakara 2/144), bunun üzerinde dâirevî **Kelime-i Şehâdet** yer almaktadır.⁸⁴

⁸⁰ “Her kim evinde güzelce temizlenir, sonra da Kubâ mescidine gelip burada namaz kılsa, kendisine umre yapmış gibi sevap verilir.” (İbn Mâce, “İkâmetü's-salât” 197).

⁸¹ “Şüphesiz, iman edip (dünyada ve âhirette) işe yarayacak şeyler yapanların; evet, yaptığını böyle güzel bir şekilde yapanların mükâfatını Biz zâyi etmeyiz.”

⁸² “Allah, kullarına karşı lütufkârdır. Dilediğini rızıklandırır; mutlak güç ve izzet sahibi O'dur.”

⁸³ “Elif-Lâm-Mîm. Hiçbir kuşkuyla yer olmayan şu kitap o müttakilere kılavuzdur ki: gayba iman ederler, namaz kılar (ak Allah'la ve müminlerle bağlantılarını sağlam tutar)lar; kendilerine nasip ettiğimiz şeylerden başkaları için de harca (yarak benliklerini arındır)rlar; ve hem sana indirilene hem de senden evvel indirilene iman ederler... Âhirete kesin olarak inananlar da sadece onlardır. İşte böyleleridir Rablerinin kılavuzluğunu izleyenler... Böyleleridir felâha erenler.”

⁸⁴ **Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden rasûlullah** ibâresi, kelime-i tevhidin başına tanıklık ederim ki / eşhedü cümlesi eklenerek oluşturulmuştur. Bu şekliyle âyet

3.3. Kubbeler

Kubbelerde, âyetler tam zirve/orta kısımlara değil, kubbe eteklerine yazılmış.

Mihrâbın hemen sağındaki kubbede **İnnâ fetahnâ le-ke... fevzen 'azîmâ** (el-Feth 48/1-5) / **Le-kad sadakallâhu Rasûlehu... in şâallâhü âminîn** (el-Feth 48/27), orta kubbede **İhlâs, Felâk, Nâs** sûreleri; mihrâbın hemen solundaki kubbede ise **muhallikîne ruûseküm ve mukassırîne lâ tehâfûn... Muhammed rasûlullah... ecran 'azîmâ** (el-Feth 48/27-29; bu son iki kelime istif gereği diğerlerinden küçük) âyetleri; bu üç kubbeden sonraki ikinci sağ orta ve sol (3 adet) kubbede Esmâ-i Hüsnâ yer almaktadır.

En soldaki küçük kubbeden geriye doğru, avluyu ve kadınların namaz kıldığı giriş kısmını örten kubbelerde sırasıyla şu pasajlar yazılıdır (hem sağda hem de solda 4. kubbeden itibaren, kubbeler 2'leniyor; kadınların namaz kıldığı kısmı örten kubbeler ise 3'lü): **el-Hucurât, el-Cum'a, Yâsîn, el-Kadr ve er-Rahmân** sûreleri, **Ve âtâküm min külli mâ sealtümûh...**⁸⁵ (İbrâhim 14/34), **Nasr, Asr, Kevser** sûreleri; en sağdaki küçük kubbeden geriye doğru da **Tebâreke/Mülk, Amme, Fecr** sûreleri.

3.4. Kapı ve Pencereler

Kuba mescidinin kapı ve pencerelerinde kûfi hatla **Ve sâri'û ilâ mağfiratin min Rabbiküm ve cennetin** (Âl-i İmrân 3/133) âyeti yazılıdır; ki dışarıdan bu âyeti okuyanlar ilahî mağfirete ve Cennete çağrılırken, bir bakıma mescide davet edilmektedir.

IV. KIBLETEYN MESCİDİ

Müslümanlar burada Kudüs'e doğru namaz kılarken, aşağıdaki kible âyetinin inmesiyle birlikte Mescid-i Harâm'a yöneldikleri için, eski ve yeni kiblenin cem edildiği bir mabed olarak "çifte kibleli mescid" adını alan bu caminin mihrâbında, ortadaki büyük revâkî üçgende -kûfi hat ile- **Kâlellâhü te'âlâ fî kitâbih: Kad nerâ tekallübe vechike fi's-semâ' fe-le-nüvelliyenneke kibleten terdâhâ** (el-Bakara 2/144), bunun hemen altındaki küçük ve biraz içerlek revâkî üçgende, yine kûfi hatla **fe-velli vecheke şatra'l-Mescidi'l-Harâm** (el-Bakara 2/144) **sadakallâhü'l-'azîm**; mihrâbın çevresinde ise kare şeklinde **Kâlellâhü te'âlâ fî kitâbihi'l-kerîm: Ve sâri'û ilâ mağfiratin min rabbiküm... vallâhu yühibbü'l-muhsinîn** (Âl-i İmrân 3/133-34) **sadakallâhü'l-'azîm ve bellâğa Rasûlühü'l-kerîm** ibâreleri bulunmaktadır.

değilse de **şehidallâhü ennehû lâ ilâhe illâ hüve...** (Âl-i İmrân 3/18) âyet-i kerîmesinden mülhemdir ve kişinin İslâm'a girmesinin, bir başka deyişle Allah'a kayıtsız-şartsız teslimiyetinin temel şartı sayılmaktadır.

⁸⁵ "Size her istediğinizden (bir parça) vermektedir... Allah'ın nimetlerini birer birer saymaya kalksanız, tam olarak sayamazsınız. Doğrusu insan, sürekli yanlış hareket eden, çok nankör bir varlıktır."

V. DEĞERLENDİRME (ÂYET SEÇİMİNDE DİKKATE ALINAN ÖZELLİKLER)

(i) Fazileti Hakkında Hadis Bulunan Âyet ve Süreler

Fazileti hakkında hadis bulunan âyet ve sürelerle hemen her yapıda olduğu gibi, kutsal topraklardaki yapılarda da rastlanır: Âyet ve süre başlarında olduğu gibi, müstakil olarak da rastlanan *Besmeleye* ek olarak, *Âyete'l-kürsî*, *İhlâs* ve *Fâtiha* süreleri hemen her yerde karşımıza çıkar.

Mescid-i Nebevî'nin -eski kısım- kubbe eteklerinde *el-En'âm*, *el-Kehf*, *Mer-yem*, *el-Müzzemmil*, *el-Müddessir*, *Yâsîn*, *ed-Duhâ*, *el-Cum'a*, *er-Rahmân*, *eş-Şems*, *el-Leyl*, *Tebâreke/Mülk*, *Amme/Nebe*, *İnşirah*, *Tekâsür*, *el-Feth*, *el-Kadr*, *el-Alâk*, *Âmene'r-Rasûlü*, *İhlâs*, *Mu'avvizeteyn*, *el-Fâtiha*, *ElifLâmMîm zâlike'l-kitâb...* (1-5. âyetler); Mescid-i Nebevî -yeni kısım- kuşağında *en-Nasr*, *el-Vâkı'a*, *el-Cum'a*, *Tebâreke*, *Muhammed*, *Yâsîn*, *Duhân*, *el-Hucurât*, *İnşirâh*, *İhlâs*, *Mu'avvizeteyn*; Kubâ mescidi kubbe eteklerinde ise, *el-Feth* sûresinin bir kısmı, *el-Hucurât*, *el-Cum'a*, *Yâsîn*, *el-Kadr* ve *er-Rahmân* süreleri, *Ve âtâküm min külli mâ seeltümûh...* (İbrâhim 14/34), *en-Nasr*, *el-Asr*, *el-Kevser* süreleri, duvarlarında ise, *Âyete'l-kürsî*, *Hüvellâhüllezi ve Âmene'r-rasûlü* yazılıdır.

Bu üç mâbed, fazileti hakkında hadis bulunan âyet ve sürelerin hemen tamamını kapsamı bakımından da dikkat çekicidir. Türkiye'deki yapılarda, büyük yer kaplamalarından dolayı, bunların -bırakın tamamını- sadece *el-Feth* sûresinin tamamen yazıldığına bile nâdiren rastlanır.

Kur'an-ı Kerim'le ilgili âyetler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Meselâ Ravza-i Mutahhara'da ön cephesindeki *Zâlike min enbâi'l-ğayb nûhîhâ ileyk...* (Âl-i İmrân 3/44) ve *Fe-izâ kara'te'l-Kur'âne...* (en-Nahl 16/98), *Lâ ye'tîhi'l-bâtılû min beyni yedeyhi ve lâ min halfih...* (Fussilet 41/42) âyetleri...

(ii) Yapı, Yapının İnşası veya Fonksiyonu ile Doğrudan İlişkili Âyetler

Yapıya, kendisiyle doğrudan ilişkili âyet yazılmasına en güzel örnek: Kâbe örtüsüne, kilit ve anahtarlarına Kâbe'nin inşası, ilk mâbed oluşu, kible oluşu, haccedilmesi gerektiği ve Kâbe'ye güvenlik ve esenlik içinde girileceği çerçevesindeki âyetlerin⁸⁶ yazılması; Kâbe kilit ve anahtarlarına *feth* : "açma" fiilinin geçtiği *İnnâ fetahnâ lek* (el-Feth 48/1), anahtar kelimesinin geçtiği *Ve 'indehû mefâtihu'l-ğayb...* (el-En'âm 6/59) âyetlerinin, Kâbe'nin Safâ-Merve çıkışındaki Osmanlı revakları ile Safâ tepesi üzerindeki yeni kubbe eteğine *inne's-Safâ ve'l-Mervete...* (el-Bakara 2/158) âyetinin; Makam-ı İbrahim'e *ve'ttahizû min makâmi İbrâhîme musallâ* (el-Bakara 2/125) âyetinin, Kubâ mescidine -hem mihrâbın üstüne hem de dışarıda bir taş sütuna- bu mescidle ilgili: *le-Mescidün üssise 'ale't-takvâ...*

⁸⁶ Yukarıdaki ilgili kısma bk.

(et-Tevbe 9/108) âyetinin, Kibleteyn mescidi mihrâbına **Kad nerâ...** (el-Bakara 2/144) kible âyetinin yazılmasıdır.

(iii) Yapının Bânîsini -ya da O Mekânda Yaşamış veya Defnedilmiş Birini- Doğrudan ya da Dolaylı İlgilendiren Âyetler

Meselâ Kâbe örtüsüne Hz. İbrahim'e insanları Kâbe'ye davet etmesi ve oğlu ile birlikte Kâbe'yi inşâ edişleriyle ilgili âyetlerin, Mescid-i Harâm'ın -Osmanlı ve daha önceki dönemlerden kalma- kapılarına bunları inşâ eden şahıslarla ilgili âyetlerin,⁸⁷ Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına, Hücre, minber vb. örtülerine Hz. Peygamber'le (onun peygamberliği, ümmeti için model teşkil ettiği, onun üzerinde titremek (salâtüselâm etmek) gerektiği vs. ile) ilgili -bilhassa **Muhammed** ve **Nebî** lafızlarını içeren- âyetlerin,⁸⁸ Hücre'nin arka duvarına **Ve sikkalze'ntekav Rabbehüm ile'l-Cenneti zümerâ** (ez-Zümer 39/73) âyetinin, Ravza ön duvarına: bu mescidde Hz. Peygamber'le birlikte İslâm devletinin temellerini atan Ashâb-ı Kirâm'la ilgili **Muhammedün rasûlûllâh vellezîne ma'ahû...** (el-Feth 48/29), Kayıtbay ve Kanuni mihraplarına, yine Sahabîlerin vasıflarından söz eden **et-Tâibûne'l-âbidûne...** (et-Tevbe 9/112) âyetinin yazılması; Mescid-i Nebevî'nin Kadınlar kapısına **Ve men yaknüt minkünne...** (el-Ahzâb 33/31-34) âyetlerinin, Cibrîl kapısına **Fe-innallâhe hüve mevlâhu ve Cibrîl...** (et-Tahrîm 66/4) âyetinin yazılması...

Bunun enfes örneklerinden biri de Kanuni Sultan *Süleyman*'ın Kâbe'ye hediye ettiği şâhane minbere **İnnehû min Süleymâne ve innehû Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm** âyetinin yazılmasıdır. **İnnehû min Süleymân...** ibâresi esâsen Hz. Süleyman'ın Sebâ kraliçesine yazdığı mektupla ilgilidir; ancak minbere yazılmakla **innehû**daki zamirin mercii değiştirilerek âyet "Bu minber Kanuni Sultan Süleyman'dan Kâbe-i Muazzama'ya bir hediyedir." mânâsında iktibâs edilmiş olmaktadır. Mâlum, bir yere âyet/hadis yazılırken, -tıpkı edebiyattaki iktibaslarda olduğu gibi- cümlelerin aslı mânâsında alınması şart değildir.

(iv) Yapının Herhangi Bir Biriminin Fonksiyonuna İlişkin Âyetler

Meselâ Ravza-i Mutahhara'daki üç mihrâba kible âyeti olan **Kad nerâ... fevellî veçek...** (el-Bakara 2/144) âyetinin yanı sıra, Kanuni ve Kayıtbay Mihrapları'na mihrap kelimesini içeren **Küllemâ dehalé aleyhâ Zekerîyye'l-mihrâb** (Âl-i İmrân 3/37) ifadesinin yazılması.

İkinci olarak; sultan/halife adına hutbe irad edilen minberler siyasî bir niteliğe de sahip olduğu için, minber kapılarına, devletin temel akîdesini yansıtan **Kelime-i Tevhîd** yazılması gelenekselleşmiştir. Mescid-i Nebevî'deki III. Murad

⁸⁷ Söz konusu irtibatlar için yukarıdaki ilgili kısımlara bk.

⁸⁸ el-Ahzâb 33/38, 40, 56; el-Feth 48/29. Ayrıca, şu anki mihrapta bulunan: et-Tevbe 9/128-129 ve el-Ahzâb 33/40.

minberinin girişinde de **Kelime-i Tevhîd** yazılıdır. Minberlerin Cuma namazıyla bağlantısı düşünüldüğünde, **Cuma sûresinin** Cuma namazını konu alan âyetlerinin; minberde irad edilen hutbelerde Hz. Peygamber'e salâtüselâm getirildiği düşünüldüğünde ise, **İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne 'ale'n-Nebiy...** (el-Ahzâb 33/56) âyetinin yazılış amacı anlaşılır.

(v) İslâm'ın Temel Akîdesini Yansıtan Âyetler/İbâreler

Hemen her yerde karşılaşılabilen **Kelime-i Tevhîd** devletin İslâmî niteliğini vurgulamakta; Kâbe örtüsü, Mescid-i Haram revakları vb. yerlerde rastladığımız **Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali** isimleri, bilhassa Kâbe örtü zemînindeki -hiçbir Sahabîyi dışlamayan- **Radiyallâhu 'an Ebî Bekr ve 'Ömer ve 'Osmân ve 'Alî ve 'ani's-sahâbe ecmaîn** : “Allah Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali ve bütün Ashâb-ı Kirâm'dan razı olsun.” ibâresi, devletin Sünnî karakterini yansıtmaktadır.

Kâbe kuşaklarında yazı aralarında rastladığımız **Kul küllün ya'melü 'alâ şâkiletih...** (el-İsrâ 17/84) âyetiyle, bütün dinlerin bir kiblesinin olduğu, herkesin -bilhassa kible çerçevesinde- kendi değer yargılarına göre hareket ettiği, ama sonuçta kimin doğru yolda olduğunu sadece Allah'ın bildiği belirtilmektedir.

(vi) Yapının Kendisine Benzetilebileceği Nesnelere Bahseden Âyetler

Yapı bütünüyle bir şeye benzetilebiliyor ve bunun hakkında âyet bulunuyorsa, yapıya bu âyet yazılabilmektedir. cennetliklere Allah'ın 'tertemiz bir içecek' ikrâmı ile ilgili **Ve sekâhüm Rabbühüm şarâben tahûrâ** (el-İnsân 76/21) âyetinin Zemzem kuyularına; cennetlikleri cennete buyur eden **Udhulûhâ bi-selâmin âminîn** (el-Hicr 15/46) âyetinin, -cennete benzetilen- Mescid-i Nebevî'nin yeni kısmının bütün kapılarına yazılması bunun güzel örneklerindedir.

Bir başka örnek de, herhangi bir yere girişte okunup yazılabilen **Rabbi edhilnî...** (el-İsrâ 17/80) âyeti ile mescidleri konu alan **Fî büyüün ezinallâh...** (en-Nûr 24/36-38) âyeti Mescid-i Nebevî Bâbüsselâm'ına yazılmasıdır:

İlkin, **Rabbi edhilnî...** (el-İsrâ 17/80) duasının, putperestlerin Hz. Peygamber'i Mekke'den sürme ya da öldürme teşebbüsleri (el-İsrâ 17/76) üzerine tavsiye edildiği dikkate alınır, duâda “muhrac-i sıdk” ve “müdhal-i sıdk” olarak bahsedilen yerlerin -sırası ile- Mekke ve Medîne olduğu aşikârdır. O zaman, îmana kucak açan Medine'deki genel merkezin, yani Mescid-i Nebevî'nin, ilk kapısına bu âyetin yazılmasındaki sır da ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak; -Allah'ın nûrunun parıl parıl parladığı ve Allah'ın adının anıldığı büyüüt “mescidler” ve O'nu sabah-akşam tesbîh eden ricâl : “erler” ile Mescid-i Nebevî ve ashâb-ı kirâmla ilişkisi aşikârdır.

(vii) Yapının İnşâ ve İmarına Yönelik Âyetler

Sözelimi **Ve mâ tefalû min hayr...** (el-Bakara 2/197), **Ülâike yüsâri'ün...** (el-Mü'minîn 23/61), **Meselüllezîne yünfiküne ...** (el-Bakara 2/261-263), **İnnâ lâ**

nuzî'u ecra men ahsene 'amelâ (el-Kehf 18/30) ve bilhassa **İnnemâ ya'muru mesâcidallâh...** (et-Tevbe 9/18) âyetleri hayır hasenâtın Allah rızası için yapıldığına telmihan infâk, hayrât ve imar çerçevesinde yazıldığı anlaşılmalıdır.

(viii) Ziyaretçilere Çeşitli Mesajlar Veren Âyetler

Esasen diğer şıkların tamamında belli bir mesaj söz konusu olmakla birlikte, aşağıdaki örneklerde bu daha belirgin ve yoğundur:

Hz. Peygamber'in Hücre-i Muattara'sına **Yâ eyyühellezîne âmenû lâ terfa'û esvâteküm...** (el-Hucurât 49/2-3) âyeti yazılarak "Lütfen sessiz olun!" denmektedir.

Mescid-i Harâm'ın Safa kapısındaki **Ve sâri'û ilâ... ve'l-kâzımîne'l-ğayza ve'l-âfne 'anî'n-nâs vallâhu yuhibbû'l-muhsinîn** : (Âl-i İmrân 3/133-35) âyetleri, Cennetin kimler için hazırlandığını hatırlatmakla kalmamakta, öfkeli, hoşgörüsüz, nâhoş hareketlerin sergilenebildiği böyle kalabalık bir ortam için son derece uygun ve gerekli bir ihtardır.

Kâbe örtüsündeki **Nebbi' 'ibâdî...** (el-Hicr 15/49), **Ve izâ seeleke 'ibâdî...** (el-Bakara 2/186), **Ve beşşiri'l-mü'minîne...** (el-Ahzâb 33/47), **Men ya'mel sūen...** (en-Nisâ 4/110), **Ve innî le-ğaffâr..** (Tâhâ 20/82) âyetlerinin yanı sıra, Kâbe kapısındaki **Kul yâ 'ibâdiyellezîne esrafû...** (ez-Zümer 39/53), **el-Gâfiri'z-zenb, kâbili't-tevb** (el-Gâfir 40/1-3), **Ketebe Rabbüküm 'alâ nefsihi'r-rahme** (el-En'âm 6/54) âyetleri ile Allah'ın engin rahmeti vurgulanarak ümitsizlik reddedilmekte; Mescid-i Nebevî'nin Kadınlar Kapısındaki **Ve men yaknüt...** (el-Ahzâb 33/31-34) âyetleriyle -Peygamber hanımları özelinde- mümin kadınlara birtakım tavsiyelerde bulunulmakta; yine aynı yerdeki **Li'r-ricâli nasîb...** (en-Nisâ 4/33) âyetiyle kadınlara ve erkeklere, kadın ve erkek olarak kendi rollerini oynamaları, birbirlerinin özelliklerine göz dikmemeleri⁸⁹ salık verilmekte; Kubâ mescidindeki **ElifLâmMîm zâlike'l-kitâb...** (el-Bakara 2/1-5) âyetleriyle felâha ereceklerin kimler olduğu, dış pencerelerdeki **Ve sâri'û ilâ mağfiratin min Rabbiküm** ve **Cennetin** (Âl-i İmrân 3/133) ifadesiyle insanlar ibâdete teşvik edilmekte; Kanuni ve Kayıtbay mihraplarındaki **et-Tâibûne'l-'âbidûn...** (et-Tevbe 9/112), **Kul sadakallâh...** (Âl-i İmrân 3/95), **İnne evle'n-nâs...** (Âl-i İmrân 3/68) âyetleri ve Kâbe örtüsündeki **Kureyş sûresi** ile ziyaretçilere bir müminin taşıması gereken sıfatlar ve Allah'a -Hz. İbrahim'in yolundan giderek- kulluk etmeleri gerektiği hatırlatılmaktadır.

SONUÇ

Mimarîde Kur'an iktibas etme geleneğinde, kuşak yazılarını bir tarafa bırakırsak, kısa, özlü ve etkileyici âyetlerin tercih edildiği görülmektedir. Bu âyetler

⁸⁹ Bazı kadınların, Kur'an'da erkeklere kadınlardan ayrıcalıklı davranıldığı yönündeki serzenişleri üzerine indiği hakkında bk. es-Suyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 71.

genelde Yüce Allah'ı vecîz bir şekilde tasvîr etmekte, Kur'an'ı özetlemekte ve İslâm'ın temel inançlarını özlü biçimde yansıtmaktadır. Herhangi bir âyetle (i) yapının veya yapıdaki herhangi bir birimin fonksiyonu ve (ii) yapının bânisi veya orada medfûn kişiler arasında çok yönlü ve hoş bağlantıların kurulduğu bu gele- nekte, âyetlerin asıl mânâlarında alınması şartı değildir.

Haremeyn-i Şerîfeyn'de yazılı âyet ve sûrelere gelince, bunlar Mescid-i Ha- rââm, Hz. Peygamber, kible, hacc, namaz, Allah'ın engin rahmeti, Hz. İbrahim çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Yapılarla âyetler arasında hoş bağlantılar kurul- maktâ; kutsal mekânlara gelenlere her türlü günaha tevbe etme imkânı bulundu- ğu hatırlatılmak sûretiyle belli bir eğitim – öğretim yapılmaktadır.

Bu gelenek Suûdî Arabistan yetkililerince Mescid-i Haram'da değilse de di- ğerlerinde sürdürülmüştür: Mescid-i Harâm'ın şu anki 95 kapısından Kral Fahd ve Kral Abdülaziz kapıları gibi ana girişlerine büyükçe kûfî *Besmele* ve Mescid-i Harâm duvarlarının imkân verdiği hemen her yere, özellikle de revakların birbiri ile bulunduğu müsâit kısımlara kûfî **Lâ ilâhe illallah** ve **Muhammedün rasûlullah** (ayrı ayrı) cümleleri yazılıdır. Mescid-i Nebevî'nin yeni bölümünün duvarlarına, Kubâ mescidi duvarlarına ve kubbe eteklerine Türk hattatlara âyet ve sûreler yazdırılmıştır. Ancak, -kubbelerin tam ortasına yazılacak yazılar biraz daha ustalık- lı/dâirevî bir istif gerektireceği, fazileti hakkında hadîs bulunan bütün âyetlerin dâirevî istifleri bulunmadığı, bu istifleri oluşturmak oldukça meşakkatli bir iş olduğu, kubbe etekleri kubbe merkezlerine göre daha fazla âyet istîfâb edeceği için- kubbe ve tavanlara yazma geleneği sürdürülememiştir. Kâbe kapısı, örtüsü ve anahtarı için zaman zaman farklı pasajların tercih edildiği de görülmektedir ki bu değişikliklere işaret edilmiştir.

Muhammed lafzının (ayrıca Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali) hemen her yerde, lafza-i celâlle birlikte yazıldığı bilinmektedir. Nitekim Kâbe örtüsü, Kâbe revakları, Mescid-i Nebevî vb. yerlerde, de böyledir. Ancak Kubâ mescidinde, Hz. Pey- gamber ve diğerlerinin isimlerini, tamamen farklı bir ontolojik yapıya sahip bulu- nan Yüce Allah'la eşdeğer tutmama düşüncesiyle olsa gerek, büyükçe *Allah* isminin altına daha küçük **Lâtîfun bi-'ibâdih...** (eş-Şûrâ 42/19) âyeti, aynı büyük- lükteki **Muhammed** isminin altına da yine küçük **Rasûlullah vellezîne ma'ahû eşiddâ'u 'ale'l-küffâri ruhamâu beynehüm** (el-Feth 48/29) âyeti yazılmış; böylece “yan yana ve aynı büyüklükte yazılanın, Allah'ın ve Peygamber'in isimleri değil, bu isimlerin geçtiği âyetler olduğu” izlenimi verilmek istenmiştir. Hücre-i Muattara'nın ön duvarındaki Sultan Ahmed'in yadigârı **yâ Allah yâ Muhammed** ibârelerinin, **yâ Allah yâ Mecîd**'e dönüştürülmesinde de aynı inancın izleri görü- lebilir.

RESİMLER

Resim 1-2: Mescid-i Nebevi ön cephe

Resim 3, 4, 5: Mihrab-ı Osmani

Resim 6: Ravza sağ arka sütun

Resim 7: Kuba Mescidi (eski) kapısı